

MAGYAR RÁDIÓ VAGY EURÓPAI RÁDIÓ?

EGY MŰSORSZÓRÓ TERVE¹

Tíz ESZTENDŐS a magyar műsorszórási rádió, eszmélési korba érkezett s ez teszi időszérűvé, hogy kért és kéretlen nevelők serege rohanja meg. A gyermek egészséges, — bővérű és neveletlen, nagy erejével tehetetlen és gazdag ígéretekkel kecsegteti a jóhiszemű, szegény és művelt nevelőket. Mit kezdjenek vele? sajátos eszmezavar és világos tervek elegyednek a hozzászólásokban, — a kérdés velejére azonban eddig a legpallérozottabb s a leggyökeresebb vélekedők sem tapintottak.

Mi legyen inkább a rádió: hírlap vagy dalszínház, tudományos szemle vagy kabaré, képes családi újság vagy zenés híradó? A vállalkozás új és eredeti, — felelik — ne hasonlítsuk semmihez, mint ahogy nem is hasonlít semmihez. A műsor problémája egyszerű: a zene legyen igényes és korszerű, a hírszolgálat értesült és tárgyilagos, a magazin-anyag változatos s az irodalmi rovat színvonalas.

A felelet nem nyugtat meg. A rádió szerepe az utolsó ponton dől el. Néhány árnyalaton múlik minden. Mielőtt a rádió részlet-programmjáról gondolkodnánk és különös hajlamait vizsgálnék, a problémakör első és elsőrangú kérdését tegyük fel: Mi a vállalkozás végső szándéka? öncélú kereskedelmi alakulás-e, vagy nagyobb sugarú feladatra vállalkozott?

Aligha vitás a felelet. Nekünk nem telik fényűzésre, nem virágoztathatunk csinos kereskedelmi vállalatokat, nálunk — így volt ez s így lesz — küldetése és hivatása van mindennek és mindenkinek. A rádió-nak, amdy születése pillanatától kezdve annyira a kultúra szolgálatára látszott eleve-elrendeltnek, a rádió-nak is magyar feladatot kell teljesítenie. Mi a magyar terv?

Európa felé indultunk, ősi szándékkal, tíz századdal ezelőtt s azóta veszteglünk utunknak ezen az állomásán, állandó ideiglenességben. Vándorlásunk eredeti iránya feledésbe ment, túlméretezett szerepigényeinkkel azonban nem számoltunk le és várunk megrekedtem Európai mintákra kovácsolunk magyar terveket, amelyek talán nem is európaiak és nem is magyarok. Létezésünk hamleti kérdése kísért. Rokkantak vagyunk a termelés harcában, erőnk túlon-túl határos. Feloldódjunk-e a kontinens népei közt vagy keressük meg a magyar

¹ Szívesen helyet adunk a fiatalság részéről jövő e „tervnek“, mely tulajdonképpen kritika is. A szerk.

esélyt? Melyik az a szerep, van-e olyan szerep, amelybe kedvünk és lélegzetünk bősege befér és amelyet ma megkaphatunk és vállalhatunk?

Az esély, talán az egyetlen: roppant intellektuális üzemmé alakulunk. Szellemi céh legyünk az európai versenyben.

A terv realitásában nem támadható; mellette nem hanyagolunk el sem kis, sem nagy egyéb magyar célokat, nincs program, amely megsínylené ezt a regényes útválasztást és: egy kényszerű esélyünk ez. Gyakorlatias terv, a szegénység muszáj-előkelő sorsa. A termelés korában ragadjuk meg, amit százados bérlői elengedtek, az intellektuális termelés ekeszarvát. Az ugar zsíros, mi sem védi az európai magántulajdont s a mi oldalunk szándékában és készségében sem kételkedem.

Mert vállalom az életmentő magyar rögeszmét: tehetségesek vagyunk. A lefolyástalan, balsorsú erők cellákban és vadvizekben gyűltek össze, külső és belső zsilipeket emelt a történeti idő szerte-széjjel. A feladat ma a felszabadítás, belső zsilipeket kell megnyitnunk, hogy a határok vonalán gátat törhessen a magyar tehetség. Egy belső zsilip: a rádió.

A magyar karrier ideje érkezett el, ezer év pillanata. Európa vemhes, kultúrát vajúdik, új humanizmust — soha ilyen percet, hogy jogot szerezzünk a szellem várt, új világában. Államunk legmélyebb gyökerét jelentené ez a részvénytöbbség. S ha nemesi művelődésünkkel és családfánkkal eddig vazallusok voltunk Európában, most hűbérurakká lehetünk. A szellemi nincstelenségnek ebben a mai tíz esztendejében állunk először egy vonalon a szellem nyugati kapitalistáival és bajnokaival, s talán: a startvonalon. Üzemünk kivitele nem képzelenség. A kultúra sorompói rozogák és törékenyek, a vámhatárok fiktívek, néhány vezércikk és programmers fennakadhat rajtuk, de a jó áru számára nem jelenthetnek akadályt és mentséget. Nem könnyű betörni nyugatra, előítélet és a fajta idegensége mered fdénk, de a humanizmus rokonsága s a tehetségé ezeknél hatalmasabb.

Jelek villannak künn és benn s én hiszek nekik. Európa várandós, az erőszak kurzusa lejárt, a hullám útja azt mutatja, hogy a szellem rövidesen „en vogue“ kerül. Tervünk európai, mintahogy a kultúra okszerűen európai, lándzsát kell tömünk mellette s a humanizmus mellett, amely célszerűen magyar program.

S nem ábránd ez. Az up to date államférfi a közgazdaságon s szerződésein kívül legfeljebb, ha kollektív hangulatokban hisz. Tervünket jámbornak, gyakorlatiatlannak minősítené. A gondolat erejéről nem vesz tudomást. Pedig régi rendje a világnak, hogy a költők, vagy bizonyos értelemben költők mozgatják a népeket, forgatják a társadalmakat és államokat. A történeti hullámvás tudatalattija, a belső front mindig a kultúra. A vers párhuzamos jelensége a hegemoniának és forradalmaknak — egyképpen valamely humánus szülöttje. A szellemi hatáskvantum mechanikája titokzatos, a szikra útja és hatóköre végtelen és földéríthetetlen. Proust könyvet ír, valami megindul s téren, időn, láthatatlan transzformátorokon keresztül bejárja az emberi világot. Talán tíz esztendő múlva Bretagne-ban meghatódik egy

öregasszony, talán tíz nap múlva államformát változtat Bolívia. A történelem s a világok fölött örök életben ég valami, a kultúra gyöke, protoplazmája, amelynek csak hatásait ismerhetjük s amelynek függvénye sorsunk. Evvel a legbensőbb emberséganyaggal él szerves, mély-séges kapcsolatban az irodalom — amely így a népek életének a nyitját is hordozza. Hogy a humanista terv ma ábrándnak hangzik, ezt nyilván az „írástudók árulása“ magyarázza. A politika és újságírás három évtized alatt végkép eljátszotta a szellem hitelét. Az enciklopédisták ideje óta a technikai civilizáció kitereltesedett; s ha ennek köszönhetjük, hogy az intellektus elvesztette befolyását a társadalom életében: jogos a követelés, hogy a technika új, drótnélküli szószekén nyerve vissza. Ez az a tulajdonképpeni, a különös, a nehéz feladat. Hitelt kell szerezniük termelésünknek.

Magyar feladatot kell teljesítenie a rádióknak s ez egyedül: a szellem feltétlen szolgálata. Tervünk kontinentális. De hol terül el Európa? Egy vallás, néhány szobor, vers meg gondolat tövében. Ez a mi hazánk. A harmadik európai humanizmus, a magyar programra humusza felett eső legyen a rádióknak.

A TÁVOLI TERVEKTŐL térjünk vissza a közelihez. A magyar műsorszóró gyakorlati és teljes programját ilyen szándékkal építjük fel. A legközelebbi terv talán az irodalmi rovat újraformálása, hogy ennek a jövőbeni rádióvállalatnak vezérfákultása lehessen.

Az üzlet itt már aggodalmaskodni kezd: a népszerűséget féld az ismerősen hangzó rajongásgyanus ajánlatoktól. Az irodalmi programúiban programrádiót szimatol s az irodalomban irodalmiasságot; ezektől féld, joggal, műsorának általános érdekességét és kelendőségét. Pedig nem fog ráfizetni — nem akarunk irányrádiót, sem erőszakos előkelőséget, a szélsőséges irodalmiasság egészségtelen előkelőségét, hanem mindössze annyit, hogy programmunkat elsőrangú irodalom töltsen meg, ami a tapasztalat igazolása szerint mindig józan és jó üzletnek bizonyult.

A rádió irodalmi rovata felett, tíz esztendejében, egyaránt gyámkodott az üzlet, a gép és a társadalom. A hármás cenzúra ugyancsak megnyomorította a vállalkozást. Amit a kereskedelmi érdek és a technikai kényszer boncolókése meghagyott, rendszerint kiirtotta a szociális tendenciákra és a közérkölcsekre való hivatkozás. Kétségtelen, hogy tiszteletreméltó, sőt súlyos és megkerülhetetlen szempontok ezek, holmi hebehurgya radikalizmussal nem ronthatunk nekik s az ezen a téren nagyon helyénvaló megfontoltságnak. De jó lelkiismerettel kívánunk egy kicsit több lendületet, bátorságot és több erőt a rádió irodalmi életének. Túlságosan szociális ez a kor és túlságosan nagy a szociális sugara a rádióknak ahhoz, hogy a művészi etika nevében az asztalra csapjunk; annyit azonban el kell fogadnunk és fogadtatnunk, hogy az irodalmi tervkészítésnél jogosultak a kizárólagosan művészi szempontok.

Az irodalmi rovat megformálása tulajdonképpen nem valami reformot jelent. Folytatnunk kell a megkezdett munkát. A módszer szintetikus, lassan, szemelvényesen részeiben összerakó. Hogy mit

nem szabad, azt már jól tudja és gyakorlója a rádió, — mi néhány műfajt és néhány lehetőséget veszünk sorra.

A rádiódrama imperatívuszával a Napkelet c. folyóiratban nemrég részletesen foglalkoztunk. A sajátos rádiódrama megteremtése létkérdése az irodalmi műsornak. A „hangjátékokkal“ való kísérletezések helyett eredményre van szükség. Csaknem úgy tetszik, hogy az egész vállalkozás célja és értelme: a rádiójáték. A műsorról kapcsolatosan ez az első gondolatunk és az utolsó, — felfedezni a rádió drámáját. Ekörül mozoghat minden egyéb, élősdiék és öntudatos műfajok, — mint ahogy a színházban is rendeznek szavalóesteket és ökölvívómérkőzést, hangversenyt és táncdélelőttöket, bált, vizsgát és tudományos vitákat. De az intézet mégis csak színház, színdarabok számára, — s mintha a rádió is egy kicsit a rádiójáték számára állna fenn.

A műsor „népszerűség vagy előkelőség“ kérdését oldaná meg, a halálos dilemmát. A dráma az egyetlen terület, ahol az általános érdekesség megfér az irodalmi tisztasággal, s a rádiódrama is ilyen lenne. A rádiónak, amely annyira széles, szélsőséges és óriás tömegekhez szól, milyen nyomasztó problémája simulna el vele!

És ez az új műfaj. Az irodalom számára új lehetőség, ez a rádió magja, ezt hozta. Eredeti műfaj, nem átdolgozott színjáték, megjelenített elbeszélés vagy könnyű dráma. Nélküle a műsor örökre epigon marad, alkalmi, szedett-vedett. Felfedeztetése a rádióvállalkozás igazolása lesz.

Az irodalom valahol ott kezdődik az igricek és regösök világában. A mese szájról-szájra jár; ennek a mitoszi literaturának az anyaga a beszéd. A költészet még szentség, hagyomány, — mindenestre ünnep. A nyelv szűz, ősi, — a köznap szavait illesztgetik össze a diákok s vajákosok, poézist formálnak belőlük s a szavak bűvölését. S ahogy a barbár grammatikából valami kezdetleges irodalom alakul, kivilágosodik az út: a jóhangzás. A stílus legrégebb szabálya ez, szép legyen a beszéd, dallamos, ritmusos, előadásra alkalmas.

Az irodalom már régen szublimált; elvonatkozott a beszédétől, írássá tisztult, könyvekben üledett le. Az irány eredeti szempontjai is elkallódtak, a „jóhangzás“ elcsépelet széptani szólam és metafora lett, hisz olvasói vannak az irodalomnak, nem hallgatói. Az írás művészete a betűvel kezdődött, sokat, mindent jelentett az első könyv, — de valami azért elveszett vele. A mesét, az együgyű játékot ölte meg, ezt a hősi szépséget. A lantosok, kobzosok, hegedősök céltalan, oktalan énekét, ezt a párolt szépséget, ezt a vegytiszta irodalmi szándékot, amely csodálatosan mentes volt minden idegen anyagtól, amely valahogyan egészen közvetlenül eredt a lélekből s amelyet ma már elő sem lehet állítani. A költő énekelt, ez volt a szerepe; s ez talán maga a poézis volt, az ősananyag, amelynek ma már csak a származékait ismerjük. Kétségtelen, hogy az irodalom eredeti, s legközvetlenebb formája a beszéd.

Nos, a rádió, amelynek kényszerű anyaga a beszéd, ezt a szóló irodalmat hivatott feltámasztani. A szavak új művészete keljen életre

s az előadásé. Nem elég hibátlanul és érthetően felolvasni egy novellát, — elő kell adni. Sőt eredeti rádió-elbeszéléseket kell előadni, sajátosságokat, különlegesen elmondásra szántakat. Az irodalomban nem idegen ez a műfaj. Írói esteken szerepeltek ilyen igényű, sokszor kitűnő művek, — novellák, esszék és csevegések — s ha ismeretlen lenne is, meg kell teremteni a rádió-stílust. A vershez áll közel ez a próza, hatása közvetlen, arányai sírnák, szépmívűek. Nem agyafűrt, gyermeteg, egyszerű és erős, talán férfias is és tiszta, omló. Ki kell puhatolni a beszélő irodalom másféleségét, a hangos szó titkát, hatásának nyitját kell meglelni. És ne szpikerjei legyenek az irodalmi rovatnak, hanem előadóművészei. Ez is feladat, előadókat nevelni, mint ahogy a rádió-prózát sem varázsolhatjuk elő máról holnapra, ez is terv és feladat.

Ahol ember van s valamiféle élet, ott mindig lesz irodalom. Talán csak a zene s a képzőművészet léphet a helyébe, de ezek is hordoznak valamit belőle. Nem határolhatók el egymás mellett, az irodalom több, előkelőbb és közönségesebb, egészen az emberé és mindegyikhez köze van. Mégis óvakodtak közeledni a művészetek, kacérkodtak egymással és visszahúzódtak. Az avatatlanok kierőszakoltak néhány kapcsolatot, ezek a frigyek azonban meddők maradtak, — az opera, operett és a melodráma, laikus jövőtlen alkotás. Az irodalom és a zene viszonyáról beszélünk. Az opera szűk volt a kettőnek, az irodalom megfűlladt ebben a patétikus kutyaszorítóban, — s a melodráma vérszegenységben pusztult el. A ballada zenekísérettel ízetlenné, dagályossá, betegessé vált, mint a festett szobrok. Ebből nem kérünk, ebből az irodalmi panoptikumból. Eszközeiben s eddig tárgyaiban is különbözött a két művészet, összeegyeztetésükre csak dilettáns kísérletek folytak. De feltétlenül lappang köztük valami titkos vonzalom.

A némafilm művészetéről nem igen beszélhetünk, selejtes, vásári szórakozás volt, nem egyéb, — de most, hogy már csaknem múlttá lett, emlékké lépett elő, különös nosztalgiát érzünk utána. Néhány mozgalmas, zsúfolt kép s regényes zenekíséret, — a század hőskölte-ménye, naiv éposza — az egésznek varázsos levegője s titka volt, úgy érezzük. A zene és irodalom vegyülete ásványi, természetállapotban lehetett elrejtve benne. Gondoljunk erre. S ha ez elemezhetetlen közet volt is, amelyből sem egyiket, sem másikat nem lehet felmutatni, állítom, hogy van ilyen vegyület és ez a jövőé.

Ennek a Laokoon-kérdésnek a munkaterülete ismét a rádió. Műsorát pontosan az irodalom és a zene teszi. A kettő találkozásának lehetősége kölcsönös.

Az egyik: az irodalommal kommentált zene. Erre már példa van. A felolvasó, egyidejűleg, konszonzanciát igyekszik teremteni, csaknem közvetíti a zenét. Nem zenei arképekre, esztétikára vagy bírálatra gondolunk. Másfajta értelmezés legyen ez, maradéktalanul költészeti. Széppróza legyen, amely hidat ver a két művészet között. A műfaj már létezik.

A másik oldal, a gazdagabb, a zene belépése az irodalomba. A lehetőség egy rádióműsornak szinte kínálja magát. Kényes játék ez, veszedelmes, — nagyon előkelő művésznek kell hozzányúlania, tiszta kézzel,

avatatlan végzetesen megfertőzné, az első, döntő órában. Zenekulisz-szakkal kezdeném, óvatosan betolt díszletekkel. A színpad háttere ma már nem csupán helyrajz, lokális értesítés, — ki is akar fejezni valamit. Komoly művészei vannak a színpadi dekorációnak. Ezt a színpadi rendezés-anyagot helyettesíthetné a rádiódrama zenekulisszája. Már itt aggodalmasan kell óvnunk műfajunkat, — az ismert, köznapi jellemzenét messze elkerülni, összeállítani vagy egyenesen megkomponáltatni ezeket a díszleteket. Szervesen nőjjenek ki a drámából. Aztán megindulhat a fejlődés, kialakulhat ebből a vegyes dráma, zenei közjátékkal, afféle szkeccs, felvonásközök, felvonásvégek zenei kádenciájával, kerettel. A végighúzódó motívumok itt az irodalmat kommentálnák. Szóbagyöhet a zenés novella is, a prózával váltakozó, közbeiktatott zenei tételekkel. Ezen a veszedelmes területen természetesen csak a legnagyobb művészi tisztasággal szabad operálni. Mindez tapogatódzás, és lehet, hogy hamis irányban, de a zene és irodalom találkozásának feltétlenül van útja.

Az erőszakos irredenta nem lehet műfaj a rádióban. A pusztá magyarság-hirdetések — amelyek különben a másik oldalról megkontreminálhatók — ma még talán az üzenet erejével hatnak; az elszakítottak második nemzedéke azonban már útban van s őket derekasabban kell meggyőznünk, ha elvesztésüket nem akarjuk kockáztatni. Az üres irredentánál többre van szükség, árut adjunk, magyarságunk tartalmát és velejét, kultúránkat. A faji vonzás belső delejesége ez, szellemi gravitáció, ezt sugározza a rádió. Ez a spirituális exhibicionizmus az észszerű propaganda, ennek legyen eszköze a rádió. A magyar lélek deleje, hiszem, hatalmasabb irredenta minden reklámnál.

Az irodalom importjától nem szabad félnünk, ez a legártalmatlanabb mindegyik közül. Programmunkban sarkalatos pont. Közlekednünk Európával, meg kell tanulnunk nyelvét és megismernünk szándékait, a módot és a formát, ahogy kifejezik s ahogy megértik az irodalmat, hogy aztán eljuthassunk hozzájuk. A kivitelünk függ ettől a behozattaltól.

Fordítás-ciklusokat rendezzen a rádió. A külfölddel cseréket bonyolíthat, ne resteljük eladni portékánkat. Természetesen ne tengjen túl az idegen irodalom, inkább hozzászólásokkal fűszerezzék bőven ezeket a fordításokat, bírálattal és ismertetéssel. Csak a leghatározottabban a magunk szempontjából szabad a külfölddel foglalkozni, az irodalom szempontjából.

A bíráló szellemtől se idegenkedjünk. A kritika joga a rádióban sem függeszthető fel, ez törvényen kívüli állapot lenne. Vagy még rosszabb: a vállalkozás egyéniségének tagadása, másodrendű, közvetítő-üzemmé való lefokozása. Ha egy szigorú numerus claususszal sújtának a dilettantizmust, semmiféle bírálat nem okozna tűzvészt, még kéménytűzet sem. Zárt számot alkalmazzunk a bírálókra és adjuk meg nekik a legteljesebb szabadságot: ez lesz a rádió irodalmi életének első öntudatos lélegzetvétele. Adjunk helyet a vitáknak, akár a rögtönzötteknek is, — ne engedjük a filiszter, pedáns, aggodalmaskodó széllé-

met uralomra jutni, mert ha minden vért, vitalitást elpusztítanak a vállalkozásban, abból aránytalanul nagyobb kár származik, mintha egyszer valaki túllő a célon s teszem, nem használ „rádióképes“ kifejezést. Nem szabad szuronyok közé állítani az előadót s a műsort elgépiesítésével levegőjétől megfosztani. Több bátorságot, fiatalságot.

A magyar nyelv legyen a rádió. A nyelv a nemzet oxigénje, úgy mondják ebben él. A mai magyar nyelv kiművelői hallatlan, nagyszerű munkát végeztek, talán történelmünk legnagyobb alkotását, a legnagyobb korban. De a mű aztán kissé megfáradt, a roppant vérveszteségeket, — az ősi nyelvvel való kapcsolatának meglazulását—nehezen bírta. Ma újra időtlen magyarságunk nyomán járunk, szavak bukkannak fel, fordulatok grammatikánkban, a magyar nyelv nagy útjára léptünk. Ennek a sokrétű, hasonlíthatatlanul gazdag, pompás nyelvnek legyen kútja a rádió. Műsorán szerepelhet minden, ami tehetséges és értékes, — de kíméletlenül, megalkuvás nélkül és minden áron magyar legyen a nyelv.

Ez az eklektikus program, amely az irodalmi rovat megerősítésének tervét magábazárja, azt is elárulja, hogy a rovatnak vezetős szerepet szánunk az új rádiónál. A literatúra elszigetelését a műsorban a kereskedelmi érdek kívánja meg. A kötelező napi keret, a népszerű műorszámok s a hírszolgálat nem nyirbálhatók meg. De szellemi fennhatóságát mindegyikre ki kell, hogy terjessze az irodalom, hisz a legelemibb stílus jelenség is alája tartozik, ha másként nem, a magyar nyelv jogán. De ezen túl is, — ha egy napihír problémája csak a fogalmazásban rejlik is, már a labdarúgómérkőzés közvetítése lényegesebben irodalmi igényű kérdéseket tartalmaz. A túlon-túl-hajtott gyakorlatot, hogy minden szót kétszer is meg kell gondolni, mielőtt mikrofonba mondánánk, irodalmi értelemben is érvényesíteni kell.

A szellemi irány, az intellektuális hajlamok és állásfoglalás megszabása — ha intellektuális életet akar élni a rádió — milyen feladat, ha nem irodalmi? A rádió a kollektív magyarságé — vetik ellen — s az irodalom mindig individuális. Annál a kollektivitásnál azonban, amelynek csak az élet legalsóbbrendű megnyilvánulásaiban jut szerep, — biztosítjuk az aggodalmaskodókat — egyetemesebb érvényű és egységesebb lesz a magyar individualista front. Volt idő, hogy a magyar lelkeséget, történelmet, az egész nemzetet egy ember jelentette, Széchenyi, — akinek mégcsak társa sem akadt. Műve a legbonyolultabb értelemben is a teljes magyarságé. Ma nincsen Széchenyink, de gondolata él; s a lényegében individuális humanizmus és kultúra európai méretű tervét, mint igaz magyar programot, bizonyonnyal Hitelébe fogadná.

OTTLIK GÉZA